

EKONOMİK YANSIMALARIYLA TÜRK TURİZMİNİN SEKSEN YILI

Kurban ÜNLÜÖNEN*

Arzu KILIÇLAR**

ÖZET

Günümüz dünyasında turizm, özellikle ülkelere sağladığı ekonomik faydalarla ilgi odağı durumundadır. Bu nedenle Turizm literatüründe yer alan çalışmaların önemli bir bölümünün turizmin ekonomik cephesiyle ilgili olduğu gözlenmektedir.

Çok geniş bir turizm potansiyeline sahip olan Türkiye, Atatürk liderliğindeki kadroların gerçekleştirdiği yapısal değişimlerle günümüzde bu potansiyelinin önemli bir bölümünü kullanır duruma gelmiştir.

Bu çalışmada, Türk turizminin cumhuriyet dönemi boyunca ülke ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmiştir. İnceleme kapsamında turizmin gelir, istihdam, altyapı ve yabancı sermaye girişi gibi temel ekonomik etkileri esas alınmıştır. Araştırmada planlı dönem ve planlı dönem öncesi periyotlar karşılaştırılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin turizm alanında yaptığı önemli atılım ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Turizm, Ekonomi,Türkiye.

ABSTRACT

Tourism is very important subject in today world because of its economic benefits on countries economy. For this reason, it is seen that important part of the studies in tourism literature are interested in economic aspect of tourism.

Turkey has an endless tourism potential. Nowadays Turkey has used the important part of this potential with structural changing activities which were done by Atatürk and his team.

In this study, it is investigated the effects of tourism on Turkey's economy throughout history of Republic of Turkey. In this context, it is handled basic economic effects of tourism such as revenue, employment, infrastructure and foreign investment. It is compared that planned and preplanned periods of Turkey's economy in this study and it is also shown substantial improvement of Turkey in tourism area.

Key words: Tourism, Economics, Turkey.

---

* G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi,(Doç. Dr)

** G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi,(Araş. Gör)

GİRİŞ

Ekonomik kalkınmada turizmin öneminden bahsetmek ve kalkınma ile turizm ilişkisini ortaya koymak teorik bir konudur. Bir ülkenin kalkınmasında turizmin öneminden ve sektörün payından söz edebilmek, turizmin ekonomik etkilerini ölçmekle mümkün olabilecektir. Turizm sektörünün ekonominin gelir, istihdam, yatırım, ihracat, ithalat veya buna benzer temel göstergeleri üzerindeki olumlu ve/veya olumsuz etkileri ancak; hesaplanabildiği ölçüde anlamlı olacaktır. Aksi takdirde teorinin ortaya koyduğu sonuçların gerçekleştiğine dair varsayımlar üzerinden konuşulacaktır. Dikkat edilecek olursa söz konusu teorik sonuçlar sektörün evrensel boyutu ile ilgilidir. Her ekonomik bünye diğerinden mutlaka önemli farklılıklar göstereceğinden, ülke ekonomileri bazında konuşabilmek, sektöre ait veri ve sonuçları kullanarak analizler yapmayı gerektirmektedir.

Türkiye’de turizm sektörünü değerlendirmeye ve yorumlamaya yönelik çalışmalar, plan hedefleri ile bu hedeflerin gerçekleşme düzeyleri , genellikle;

- turizm yatırımları
- gelen yabancı sayıları ve birtakım özelliklerine göre sınıflanması,
- yurtdışına giden vatandaş sayıları,
- turizm gelirleri ve ortalama yabancı başına harcama,
- turizm giderleri ve vatandaş başına ortalama harcama,
- turizm gelirlerinin G.S.M.H. içindeki payı,
- turizm gelirlerinin ihracat ve ithalat gelirleri ile mukayesesi,

gibi hususlar bakımından ele almaktadır. Bu durum Türkiye’ de ve dünyanın diğer ülkelerinde turizm sektörü ile ilgili kayıtların ne şekilde tutulduğu ve devletin konuya hangi bakış açısıyla yaklaştığı ile yakından ilgilidir. Bu yaklaşıma göre turizmin Türk ekonomisindeki yeri planlı dönem öncesinden başlanarak ele alınmış ve planlı dönem içerisindeki gelişimi de yukarıda bahsi geçen hususlar ışığında istatistiki verilerle incelenmeye çalışılmıştır.

1.Turizm Yatırımları ve Turizm Teşvik Politikaları

1.1.Planlı Dönem Öncesi

Planlı dönem öncesindeki yatırımları ve teşvikleri karakteri bakımından değerlendirmeye yarayacak rakamsal verilerin mevcut olmaması sebebiyle o dönem için rakamsal bir analiz yapmakta mümkün olmamaktadır. Ancak genel yapı hakkında bilgi vermek mümkündür.

Cumhuriyet Hükümetleri 1946 ve daha belirgin olarak 1948'den itibaren iktisadi altyapı yatırımlarına daha fazla önem vermeye ve daha fazla kaynak ayırmaya başlamıştır(Yaşa ve diğ., 1980:411).

1950'li yıllardan itibaren turizmin iktisadi öneminin daha fazla kavrandığı, bu faaliyet sahasının teşvik edildiği, turistik yatırımların ve turizmin gelişmesi için esas olan diğer yatırım türlerinin –özellikle ulaştırma alanında- hızla arttığı görülmektedir. Turizm yatırımlarını teşvik amacıyla turizm kredilerine ilk defa 24.03.1950 tarih ve 5647 sayılı Turizm Müesseselerini Teşvik kanunu ile yer verilmiştir.

27 Mayıs 1960 ihtilali ile Türkiye'de yeni gelişmeye başlamış olan turizm sektörü bütünüyle bir durgunluk içine girmiştir. İhtilali takip eden aylarda, devrilen iktidarın bu sahadaki faaliyet ve tasarrufları üzerine yoğun bir soruşturma ve kovuşturma hareketi başlatılmış, henüz bitirilmemiş olan yatırımların büyük bir çoğunluğu durdurulmuş yapımına başlanmamış olan projeler iptal edilmiş, krediler kesilmiştir. 1962 yılında, 1960'tan önce başlamış turistik yatırımları durduran uygulama gevşetilmiş ve bu yatırımların bir kısmı bitirilebilmiştir(tablo 1).

Tablo 1 :Planlı Dönem Öncesinde (1950-1962) Türkiye'de Turizm

Yıl	Turizme Uygun Yatak Sayısı	GelenYabancı Sayısı	Turist Olanlar	Çıkan Vatandaş Sayısı	Turizm Gelirleri (milyon\$)	Turizm Giderleri (milyon\$)	Gelir-Gider Dengesi
1950	3,300	28,625	28,625	-	6	23	-17
1951	-	31,377	31,377	-	15	16	-1
1952	6,219	38,837	38,837	-	7	29	-22
1953	-	91,114	70,055	80,134	8	34	-26
1954	-	111,619	95,818	50,431	7	37	-30
1955	9,00	107,348	76,569	34,043	3	10	-7
1956	-	157,680	93,605	41,976	3	11	-8
1957	-	159,148	100,803	44,368	3	14	-11
1958	-	153,476	114,744	42,947	2,6	12,8	-10,2
1959	12,326	165,803	126,690	49,357	5,4	12,6	-7,2
1960	14,200	124,228	94,077	28,211	6,0	8,3	-2,3
1961	-	144,356	129,104	34,794	7,1	12,3	-5,2
1962	22,050	198,228	172,867	47,535	8,3	18,0	-9,7

Kaynaklar:Şahin,1990:108;Akoğlu,1969:18-20;Yaşa ve diğ.,1980:417; Ünlüönen, 1990:257

1.2.Planlı Dönemde Turizm Yatırımları ve Teşvikleri

Türkiye'de turizm sektörü yatırım kavramı, yerli ve yabancı turistlerin konaklama, yeme-içme, eğlence, dinlenmeye yarayan tesisleri ve işletmeleri içine almaktadır.

Planlı dönemde cari fiyatlarla gerçekleşen turizm yatırımları ve turizm yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payları kamu ve özel sektör ayrımı yapılarak tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2: Planlı Dönemde Gerçekleşmelere Göre Turizm Yatırımları Ve
Turizm Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payı (Cari
Fiyatlarla Milyon TL)**

Turizm yatırımları				Toplam sabit sermaye yatırımları			Toplam sabit sermaye yatırımları içinde turizm yatırımlarının payı		
Yıllar	kamu	özel	toplam	kamu	özel	toplam	kamu	özel	toplam
1963	23,6	40,0	63,6	4,754,1	5,000,0	9,754,10	0,49	0,80	0,65
1964	32,2	60,0	92,2	5,421,2	4,850,0	10,277,2	0,59	1,23	0,89
1965	44,3	120,0	164,4	6,079,8	5,430,0	11,509,8	0,72	2,20	1,42
1966	66,3	180,0	246,3	7,854,9	6,859,0	14,713,9	0,84	2,62	1,07
1967	80,9	190,0	250,9	9,003,7	7,850,0	16,853,7	0,67	2,42	1,48
BBYKPT	227,3	590,0	817,3	33,119,7	29,989,0	63,108,7	0,68	1,96	1,29
Y. ort.	45,5	118,0	163,5	6,623,9	5,997,8	12,621,7	-	-	-
1968	161,0	300,0	461,0	11,156,4	9,100,0	20,256,4	1,44	3,29	2,27
1969	159,3	350,0	509,3	12,763,3	10,485,0	23,608,3	1,24	3,22	2,15
1970	181,9	385,0	566,9	14,442,2	12,900,0	27,342,2	1,26	2,98	2,07
1971	222,3	423,6	645,9	16,229,3	16,000,0	32,229,3	1,36	2,64	2,00
1972	192,8	443,0	635,8	20,200,7	20,372,1	40,572,8	0,95	2,17	1,57
İBYKPT	917,3	1,901,6	2,818,9	74,791,9	69,217,1	144,009,0	1,23	2,75	1,96
Y. ort.	183,5	380,3	563,8	14,958,4	13,843,4	28,801,8	-	-	-
1973	347,0	530,0	877,0	25,078,0	28,338,0	53,416,0	1,38	1,87	1,64
1974	324,0	557,0	881,0	35,039,0	37,926,0	72,965,0	0,92	1,50	1,21
1975	374,0	545,0	919,0	53,788,0	52,915,0	106,703,0	0,69	1,02	0,86
1976	554,0	610,0	1,164,0	75,227,0	70,739,0	145,966,0	0,74	0,86	0,80
1977	903,0	625,0	1,528,0	107,739,0	91,985,0	199,724,0	0,83	0,67	0,76
ÜBYKPT	2,502,0	2,867,0	5,369,0	296,871,0	281,903,0	578,774,0	0,84	1,02	0,93
Y. ort	500,4	573,4	1,073,8	59,374,2	56,380,6	115,754,8	-	-	-
1978	1,171,0	1,260,0	2,431,0	134,961,0	126,100,0	261,061,0	0,86	0,99	0,93
1979	1,794,0	1,360,0	3,154,0	237,626,0	177,335,0	414,961,0	0,75	0,78	0,76
1980	2,319,0	2,335,0	4,654,0	482,451,0	379,085,0	861,536,0	0,48	0,61	0,54
1981	3,741,0	3,750,0	7,491,0	761,178,0	489,729,0	1,250,907,0	0,49	0,76	0,59
1982	4,167,0	5,500,0	9,667,0	1,005,513,0	641,440,0	1,646,953,0	0,41	0,86	0,59
1983	6,465,0	7,475,0	13,940,0	1,315,761,0	865,045,0	2,180,806,0	0,49	0,86	0,63
DBYKPT	18,486,0	20,420,0	38,906,0	3,802,529,0	2,552,634,0	6,335,163,0	0,49	0,80	0,61
Y. ort.	3,697,2	4,084,0	7,181,2	760,505,8	510,526,8	1,271,032,6	-	-	-
1984	14,400,0	15,700,0	30,100,0	2,021,800,0	1,384,100,0	3,369,900,0	0,71	1,16	0,89
1985	22,800,0	44,900,0	67,700,0	3,107,700,0	2,333,700,0	5,441,500,0	0,73	1,92	1,24
1986	131,800,0	115,000,0	246,800,0	5,299,400,0	3,821,200,0	9,120,600,0	2,52	3,00	2,71
1987	134,200,0	244,300,0	378,500,0	7,557,500,0	6,570,600,0	14,128,100,0	1,78	3,72	2,68
1988	249,500,0	600,700,0	850,200,0	12,053,400,0	12,917,300,0	24,970,700,0	2,07	4,65	3,40
Dört T.	538,300,0	1,004,900,0	1,543,200,0	28,018,000,0	25,642,800,0	53,660,900,0	1,92	3,92	2,88
1989	-	-	-	17,346,000,0	34,490,000,0	51,837,000,0	1,1	5,3	3,9
1990	-	-	-	27,684,000,0	62,208,000,0	89,892,000,0	1,2	5,0	3,8
Y.ort.	134,575,0	251,225,0	385,800,0	7,004,500,0	6,41,0700,0	13,415,225,0	-	-	-

Kaynak: Ünlüönen,1990:197; DPT,1996:21-23

Birinci plan döneminde (1963-1967), bütünüyle turizm yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı oldukça önemsiz kalmıştır. İkinci plan döneminde (1968-1972), turizm yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payının birinci plan döneminden daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Bu dönemde 1971 yılına kadar artarak gelen turizm yatırımları 12 Mart 1971 olayını takip eden iktidar değişikliğinin turizm yatırımlarının yavaşlaması neticesini doğurmuştur. Üçüncü plan döneminde (1973-1977), 1974 yılında cereyan eden Kıbrıs Harekatı ve doğurduğu şartlar, turizmle ilgili alt ve üst yapı yatırımlarının yapılmasını zorlaştırdığı gibi turizm faaliyetlerinin değişme hızını da yavaşlatmıştır. Dördüncü beş yıllık kalkınma planının zamanında hazırlanamaması sebebiyle bir geçiş yılı teşkil eden 1978 yılında da turizm yatırımlarının toplam yatırımlara oranı % 0,93 olmuştur.bütün plan dönemleri içinde turizm yatırımlarındaki gerçekleşme oranı en düşük seviyede dördüncü plan döneminde (1979-1983) olmuştur. Beşinci beş yıllık kalkınma planının zamanın da hazırlanamaması sebebiyle 1984 yılı plan dahiline alınamamıştır. Ancak beşinci beş yıllık kalkınma planı döneminde turizm yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı giderek artış göstermiştir(tablo 2).

1991 yılından sonra turizmde sabit sermaye yatırımlarının özellikle toplam yatırımlar içerisindeki payının düştüğü tablo 3’de görülmektedir. Dolar bazında yatırım miktarının korunduğu yıllarda bile toplam yatırımlara oranı düşük kalmıştır. 1991 yılında toplam yatırımlar içerisindeki % 4,0’lık orana tekrar ancak 2000 yılında ulaşılabilmiştir.

Tablo 3:Turizmde sabit sermaye yatırımları

Yıllar	Turizm milyar \$	Toplam milyar \$	Turizm/Toplam %
1991	976	24555	4,0
1992	1082	37619	2,9
1993	1056	47834	2,2
1994	712	32060	2,2
1995	974	41182	2,4
1996	980	46314	2,1
1997	1050	51000	2,1
1998	1450	50120	2,8
1999	1625	41335	3,9
2000	1860	46940	4,0

Kaynak:www.türsab.org.tr

Tablo 4 : Planlı Dönemde Yıllık Programlarda Turizm Sektörü Politikalarının Gerçekleşebilmeleri İçin Alınan Tedbirler Ve Uygulama Durumları

Yıllar	Toplam Tedbir Sayısı	Uygulama Durumu			
		Yeterli Olanlar		Yetersiz Olanlar	
		Sayı	%	Sayı	%
1963	11	8	72	3	28
1964	16	6	38	10	62
1965	20	5	25	15	75
1966	31	8	25	23	75
1967	8	4	50	4	50
BBYKPT	86	31	36	55	64
1968	16	8	50	8	50
1969	24	14	58	10	42
1970	8	1	12	7	88
1971	11	6	55	5	45
1972	8	4	50	4	50
İBYKPT	67	33	49	34	51
1973	12	9	75	3	25
1974	7	2	29	5	71
1975	7	2	29	5	71
1976	7	3	42	4	58
1977	2	-	-	2	100
ÜBYKPT	35	16	46	19	54
1978	10	5	50	5	50
1979	18	5	28	13	72
1980	5	2	40	3	60
1981	10	4	40	6	60
1982	7	3	43	4	57
1983	4	2	50	2	50
DBYKPT	44	16	36	28	64
1984	4	2	50	2	50
1985	5	3	60	2	40
1986	6	4	67	2	33
1987	8	6	75	2	25
1988	10	9	90	1	10
Dört Y. Top.	29	22	76	7	24
Genel Toplam	275	125	45	150	55

Kaynak :DPT, **İcra Planları Ve Uygulama Raporlarından** faydalanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 4 planlı dönemde yıllık programlarda turizm sektörü politikalarının gerçekleşebilmeleri için alınan tedbirleri ve uygulama durumlarını göstermektedir. Planların başarı yüzdesinin çok yüksek olmadığı tabloda da görülmektedir. Özellikle 1977 yılında düşünülen iki tedbirin de yetersiz olması başarısızlık oranının % 100 olmasına yol açmıştır.

**Tablo 5:Turizm Sektöründe Teşvik Belgesi Verilen Projeler İle Bu Projelerin
Teşvik Edilen Toplam Projeler İçindeki Yeri(1968-1979)**

Yıllar	Belge sayısı			Yatırım tutarı		
	Turizm	Toplam	Turizmin payı	Turizm (milyon TL.)	Toplam	Turizmin payı
1968	-	62	-	-	1,422,4	-
1969	-	93	-	-	3,947,0	-
1970	2	73	2,74	191,7	3,227,8	5,94
1971	12	73	16,44	346,8	2,862,0	12,12
1972	2	311	0,64	37,2	27,792,2	0,13
1973	7	512	1,37	433,0	44,713,2	0,97
1974	7	434	1,61	175,0	40,141,2	0,44
1975	4	630	0,63	79,8	45,523,8	0,18
1976(*)	258	941	27,42	9,964,0	66,095,0	15,08
1977(*)	157	1091	14,39	6,195,0	276,958,0	2,24
1978(*)	66	738	8,94	5,070,0	148,149,0	3,42
1979(*)	21	424	4,95	2,144,0	94,676,0	2,26

Kaynak :TOBB,1977:43-44;DPT,1981

(*) 1976-1979 yıllarına ait turizm sektörü rakamlarına ulaşamadığından, hizmetler toplamı olarak alınmıştır.

**Tablo 6: T.C. Turizm Bankası Tarafından Verilen Kredilerin Yıllar İtibariyle Dağılımı
(Milyon TL)**

Yıllar	Toplam Tahsis Tutarı	Yapılan Ödeme	Ödeme Yüzdesi %
1972	24,6	4,4	17,8
1973	125,9	51,6	40,9
1974	108,6	105,5	97,1
1975	121,2	83,9	69,2
1976	304,7	175,8	57,6
1977	612,0	232,1	37,99
1978	333,6	269,2	80,6
1979	185,3	227,6	122,8
1980	998,7	425,6	42,6
1981	2,086,5	964,3	46,2
1982	7,566,3	2,771,0	36,6
1983	12,755,0	6,299,0	49,3
1984	18,554,1	9,485,1	51,1
1985	18,188,8	9,948,9	54,6
1986	80,300,0	28,400,2	35,3
1987	301,500,0	128,000,0	42,4
1988(*)	500,000,0	250,000,0	50,0

Kaynak :T.C. Turizm Bankası, 1982:30-34; DPT, 1989:294

Tablo 5 turizm sektöründe teşvik belgesi verilen projeler ile bu projelerin teşvik edilen toplam projeler içindeki yeri hakkında bilgi vermektedir. Turizm sektöründe teşvik belgesi verilen oranın toplam yatırımlar içindeki yerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.1976 yılında ki oran yüksek görünmekle birlikte 1976 ve sonrası yıllarda yalnızca turizm sektörüyle ilgili rakamlara ulaşamadığı için hizmetler toplamı alınmış bu da daha yüksek oranların çıkmasına yol açmıştır.

Tablo 7:Turizm Yatırımları İçin Mevduat Bankaları İle Kalkınma Ve Yatırım Bankaları Tarafından Verilen Krediler Ve Bu Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı

Yıllar	Mevduat Bankaları Kredileri		Kalkınma Ve Yatırım Bankaları Kredileri		Toplam Kredi Miktarı		Turizm Kredilerinin Payı (%)
	Turizm	Toplam	Turizm	Toplam	Turizm	Toplam	
1967	-	-	-	-	14	23,368	0,05
1968	-	-	-	-	121	27,575	0,4
1969	-	-	-	-	148	33,182	0,4
1970	-	-	-	-	167	37,005	0,5
1971	-	-	-	-	161	42,834	0,4
1972	-	-	-	-	174	55,993	0,3
1973	-	-	-	-	203	75,068	0,3
1974	-	-	-	-	563	95,749	0,6
1975	-	-	-	-	518	138,953	0,4
1976	346	192,059	533	70,074	879	262,133	0,3
1977	426	238,288	738	96,868	1,164	335,156	0,3
1978	557	296,340	963	114,558	1,520	410,898	0,4
1979	610	446,188	1,017	145,400	1,627	591,588	0,3
1980	1,175	789,515	1,361	176,942	2,536	966,457	0,3
1981	2,809	1,318,688	2,216	245,215	5,025	1,563,903	0,3
1982	2,563	1,805,561	4,955	345,384	7,518	2,150,945	0,3
1983	3,067	2,417,469	10,650	428,154	13,717	2,845,623	0,5
1984	5,164	3,149,251	18,858	535,003	24,022	3,684,254	0,7
1985	7,728	5,567,959	26,846	646,037	34,574	6,213,996	0,6
1986	11,565	10,052,781	50,207	1,047,370	61,772	11,100,151	0,6
1987	57,967	16,033,594	148,414	1,465,348	216,381	17,498,942	1,2
1988*	179,800	19,227,200	472,400	2,476,700	652,200	21,703,900	3,0

Kaynak :T.C. Merkez Bankası, Yıllık Faaliyet Raporlarından (1969-1988) faydalanılarak düzenlenmiştir.

(*) Kasım ayı sonu itibariyle

(**) 1975 ve öncesi yıllardaki kredi verilerinde mevduat, kalkınma ve yatırım bankası ayırımı yapılmadığından, bu yıllara ait krediler toplam olarak gösterilmiştir.

Tablo 8: Turizm Kredileri(Cari Fiyatlarla Bin TL)

Sabit sermaye yatırımlarını destekleyen krediler					
Yıllar	İller Bankası Fonu	AID Fonu	Turizmi Teşvik Fonu	Krediler Toplamı	Kredi/Yatırım Oranı%
1963	3,621	30,000	-	33,621	52,4
1964	10,715	-	-	10,715	11,8
1965	10,828	50,000	-	60,828	37,1
1966	13,732	-	-	13,732	5,4
1967	11,941	510	-	12,451	4,9
BBYKPT	50,837	80,510	-	131,347	15,9
1968	4,486	26,461	27,174	58,121	12,7
1969	5,023	7,074	26,629	38,726	7,6
1970	4,814	-	350	5,164	0,9
1971	3,310	-	542(*)	3,852	0,6
4 Y. Toplam	17,633	33,535	54,695	105,863	4,8

Kaynak :TOBB,1972:245

(*) teşvik fonu kalkmış olmakla beraber, daha önce bu fondan tahsis vaadi almış olan tesislere selektif kredi fonundan ödenen meblağdır.

Tablo 6, 7 ve 8 de turizm sektörüne verilen kredilerle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Tablo 6’da turizm bankası tarafından, tablo 7’de mevduat bankaları ile yatırım ve kalkınma bankaları tarafından, tablo 8’de ise iller bankası, AID fonu ve turizmi teşvik fonundan verilen krediler ilgili bilgi yer almaktadır.

Tablo 9:Turizmde Yatırım Teşvik Belgeleri

Yatırım belge adedi				Yatırım tutarı(milyon\$)		
Yıllar	Turizm	Toplam	Turizm /toplam	Turizm	Toplam	Turizm /toplam
1991	146	1775	8,2	366	9155	4,0
1992	112	1554	7,2	257	7461	3,4
1993	150	3051	4,9	605	20867	2,9
1994	58	1393	4,2	227	7205	3,1
1995	137	4954	2,8	452	47851	0,9
1996	186	5023	3,7	501	24625	2,0
1997	284	5144	5,5	1025	21810	4,7
1998	244	4291	5,6	780	15467	5,0
1999	199	2967	6,7	715	11164	6,4
2000	153	3521	4,3	520	14050	3,7

Kaynak:www.türsab.org.tr

Sektörde 1991'den bu yana yatırım teşvik belgeleri açısından düzenli bir gelişme görülmemiştir. 1991'de 146 olan yatırım teşvik belgesi sayısı, 1994'te 58'e düşmüş, her ne kadar teşvik belgesi sayısı 1997'de 284'e çıktıysa da sonraki yıllarda tekrar düşme trendi başlamış ve halen 1997'de ki sayıya ulaşamamıştır. Ayrıca bazı yıllarda yatırım belgesi sayısı ile yatırım tutarı arasında da korelasyon yoktur. Örneğin 1994 yılında 58 adet yatırım belgesi alınmasına rağmen toplam yatırımlar içerisindeki oranı 3,1'dir oysa 1995 yılında yaklaşık 2,5'lik bir artışla 137 belge alınmasına rağmen toplam yatırım tutarı içerisindeki payı 0,9 da kalmıştır (tablo 9).

1.3.Yabancı sermaye turizm yatırımları

Türkiye, 1954 yılında 6224 sayılı Kanun ile yabancı sermayeye açılmıştır. Yabancı sermayenin ülkeye turizm için girmesinde ve yatırımların bu kaynakla gerçekleştirilmesinde Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca belirlenen en önemli faydalar şunlardır:

- Yabancı sermayenin sektör riskinin paylaşması,
- Sektöre batı kültürünün eğitim ve görgü imkanlarını getirmesi
- İşletmecilik faktörünü getirmesi,
- Pazarlama imkanlarını bünyesinde taşıması.

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan yararlanan turizm firmalarının yıllar itibariyle dağılımı, sermaye miktarları ve toplam yabancı sermaye içindeki payları tablo 10'da görülmektedir. 1975 yılında 109 yabancı sermayeli firmanın 7'si turizm sektöründe yatırım yaparken, 1981 yılında 170 firmanın 11'i, 1985 yılında 421 firmanın 20'si ve 1988 yılında ise 1109 firmanın 84'ü turizm sektöründe yatırım yapmıştır. Aslında mutlak rakam olarak turizm sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı artarken, nispi olarak artışın küçük olduğu görülmektedir.

Turizm sektöründe yabancı sermayeye verilen izinler ve izin verilen yabancı sermayenin tutarı açısından da 1991 yılından bugüne kayda değer bir gelişme ortaya konamamıştır. Sektöre verilen teşvik izni oranı 1991'de 12,4 iken, 1994'te 6,7'ye kadar düşmüştür. 1996 ve 1997 yıllarında ufak bir yükselme olsa da ne 1991 yılındaki seviyeye ulaşılabilmiş ne de daha sonraki yıllarda yükseliş trendi korunabilmiştir. 2000 yılındaki oran ise % 8,7 ile sınırlı kalmıştır. Doğal olarak izin verilen yabancı sermayenin tutarı da tatmin edici bir seviyeye ulaşamamıştır (tablo 11).

Tablo 10: 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Turizm Firmalarının Yıllar İtibariyle Dağılımı Ve Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payları (Milyon TL)

Yıllar	Firma sayısı		Mevcut yabancı sermaye miktarı		Toplam yabancı sermaye içindeki payı(%)	Toplam sermaye		Toplam sermaye içindeki yabancı sermaye payı	
	Turizm	Toplam	Turizm	Toplam	-	Turizm	Toplam	Turizm	Toplam
1975	7	109	213,1	2,177,5	9,78	372,8	5,148,0	57,16	40,19
1976	7	106	213,1	2,317,8	9,19	390,0	5,771,6	54,62	40,16
1977	6	99	210,4	2,480,4	8,48	447,2	6,325,7	47,04	39,21
1978	7	97	384,4	2,817,7	13,64	679,2	7,994,6	56,59	35,54
1979	7	91	384,7	2,518,5	15,28	679,2	8,480,2	56,64	29,70
1980	7	100	385,0	9,642,0	3,99	679,0	28,390,0	56,60	34,00
1981	7	127	1,034,0	19,012,0	5,43	1,374,0	47,400,0	75,23	40,10
1982	11	170	1,899,0	43,646,0	4,34	2,558,0	100,196,0	74,24	43,56
1983	13	185	2,889,0	61,352,0	4,70	5,623,0	147,109,0	51,38	41,70
1984	14	267	3,997,0	117,902,0	3,39	7,428,0	254,775,0	53,81	46,27
1985	20	421	9,943,0	207,854,0	4,78	19,960,0	464,981,0	49,81	44,70
1986	41	610	19,530,0	302,909,0	6,44	44,692,0	707,164,0	43,69	42,83
1987	80	839	28,016,0	435,568,0	6,43	54,192,0	960,035,0	51,70	45,37
1988	84	1109	95,995,0	784,715,0	12,23	170,037,0	1,597,103,0	56,46	49,13

Kaynak : DPT,1983; DPT,1987

Tablo 11: Turizmde yabancı sermaye izinleri

Teşvik İzni Adedi				İzin Verilen Yabancı Sermaye Milyon \$		
Yıllar	Turizm	Toplam	Turizmin payı %	Turizm	Toplam	Turizmin payı %
1991	117	940	12,4	240	1967	12,2
1992	138	1081	12,8	108	1820	5,9
1993	121	1120	10,8	107	2271	4,7
1994	73	1089	6,7	57	1485	3,8
1995	84	1225	6,9	175	2938	6,0
1996	127	1178	10,8	129	3837	3,4
1997	142	1340	10,6	240	1678	14,3
1998	111	1224	9,0	52,1	1645	3,1
1999	80	1019	7,9	40	1700	2,4
2000	94	1082	8,7	50	3060	1,6

Kaynak: www.türsab.org.tr

2.Türkiye'nin Dış Turizm Gelirleri

Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılı itibariyle turizmle ilgili istatistikler daha düzenli tutulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin Turizm gelirleri 1963'ten bugüne kadar istisnai bazı yılları haricinde artan bir trend göstermiştir. Düşüşlerin yaşandığı bu yıllar ise 1991 körfez krizinde olduğu gibi turistlerin kararlarını oldukça etkileyen sektör dışı etkenler sebebiyle ortaya çıkmıştır. 1983 yılında 411 milyon \$ olan turizm geliri 1984 yılında 840 milyon \$'a çıkmış ve ikiye katlanmış gibi görünse de bu büyük artış turizm gelirlerinin hesaplanma biçiminin değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu yılların dışında turizm gelirlerinde düzenli bir artış dikkati çekmektedir. Örneğin 1963'te 7.659.000 \$ olan gelir 1970'de 51.597.000 \$'a, 1980'de 326.654.000 \$'a ,1990'da 3.225.000.000 ve 2001'de 8.932.000.000 \$'a yükselmiştir.

Benzer bir yükseliş gelen turist sayısında da ortaya çıkmaktadır. 1963'te 198,841 kişi olan turist sayısı, 1970'de 724,784'e, 1980'de 1,288,060'a,1990'da 5,389,308'e ve 2001 yılında da 11,618,969'a çıkmıştır.

Yabancı başına ortalama harcama da yükseliş trendi gösteren diğer bir kalemdir. 1963'te 38,5 dolar olan yabancı başına ortalama harcama miktarı 1970'te yaklaşık iki kat artarak 71,2 dolara, 1980'de 253,6 dolara, 1990'da 621,3 dolara ve 2001 yılında da 717,5 dolara yükselmiştir (tablo 12).

Yurt dışına çıkan vatandaş başına ortalama harcama 1963'ten 1984'e kadar genellikle düşüş eğilimindeyken bu yıldan sonra çok hızlı olmasa da artmaya başlamıştır. 1984'te 133,6 dolar olan vatandaş başına ortalama harcama miktarı 1990'da 178,3'e ve 2001'de de 357,9 dolara yükselmiştir. 1963'te 41,883 kişi yurt dışına çıkarken 1970'de bu sayı 515,992'ye, 1980'de 1,794,808'e,1990'da 2,917,118'e ve 2001 yılında da 4,856,143 kişiye yükselmiştir.

1970 yılına kadar eksi bakiye veren turizm gelir-gider dengesi bu yıldan itibaren (1976-77 hariç) artı bakiye vermeye başlamıştır. 1970 yılında +3,859.000 \$ olan gelir-gider dengesi,1980'de +211,916.000 \$'a,1990'da +2,705,000,000 \$'a 2001 yılında da +6,352,000,000 \$'a yükselmiştir.

Tablo 12: TURİZM GELİR - GİDER DENGESİ VE ORTALAMA HARCAMA							
YILLAR	GELİR (1.000 \$)	GELEN YABANCI SAYISI	YABANCI BAŞINA ORTALAMA HARCAMA (\$)	GİDER (1.000 \$)	ÇIKAN VATANDAŞ SAYISI	VATANDAŞ BAŞINA ORTALAMA HARCAMA (\$)	DENGE (1.000 \$)
1963	7 659	198 841	38,5	20 511	41 833	490,3	- 12 852
1964	8 317	229 347	36,3	21 807	113 083	192,8	- 13 490
1965	13 758	361 758	38,0	24 310	186 520	130,3	- 10 552
1966	12 134	440 534	27,5	26 329	155 293	169,5	- 14 195
1967	13 219	574 055	23,0	26 813	130 140	206,0	- 13 594
1968	24 082	602 996	39,9	33 409	186 449	179,2	- 9 327
1969	36 573	694 229	52,7	42 231	270 417	156,2	- 5 658
1970	51 597	724 784	71,2	47 738	515 992	92,5	3 859
1971	62 857	926 019	67,9	42 192	719 668	58,6	20 665
1972	103 731	1 034 955	100,2	59 320	904 605	65,6	44 411
1973	171 477	1 341 527	127,8	93 013	1 004 821	92,6	78 464
1974	193 684	1 110 298	174,4	151 797	1 186 228	128,0	41 887
1975	200 861	1 540 904	130,4	154 954	1 397 425	110,9	45 907
1976	180 456	1 675 846	107,7	207 893	1 412 391	147,2	- 27 437
1977	204 877	1 661 416	123,3	268 528	1 545 801	173,7	- 63 651
1978	230 398	1 644 177	140,1	102 476	1 498 345	68,4	127 922
1979	280 727	1 523 658	184,2	95 070	1 534 872	61,9	185 657
1980	326 654	1 288 060	253,6	114 738	1 794 808	63,9	211 916
1981	381 268	1 405 311	271,3	103 313	1 783 891	57,9	277 955
1982	370 320	1 391 717	266,1	108 919	1 899 377	57,3	261 401
1983	411 088	1 625 099	253,0	127 337	1 998 162	63,7	283 751
1984	840 000	2 117 094	396,8	276 806	2 071 189	133,6	563 194
1985	1 482 000	2 614 924	566,7	323 600	1 806 163	179,2	1 158 400
1986	1 215 000	2 391 085	508,1	313 570	1 622 237	193,3	901 430
1987	1 721 117	2 855 546	562,7	447 739	1 921 681	233,0	1 273 378
1988	2 355 295	4 172 727	567,5	357 966	2 114 780	169,3	1 997 329
1989	2 556 529	4 459 151	570,3	565 000	2 464 318	229,3	1 991 529
1990	3 225 000	5 389 308	621,3	520 000	2 917 118	178,3	2 705 000
1991	2 654 000	5 517 897	519,7	592 000	2 770 758	213,7	2 062 000
1992	3 639 000	7 076 096	533,0	776 000	2 997 318	258,9	2 863 000
1993	3 959 000	6 500 638	668,1	934 000	3 311 313	282,1	3 025 000
1994	4 321 000	6 670 618	674,0	866 000	3 446 618	251,3	3 455 000
1995	4 957 000	7 726 886	684,0	912 000	3 981 391	229,1	4 045 000
1996	5 962 100	8 614 085	748,0	1 265 000	4 260 701	296,9	4 697 100
1997	8 088 549	9 689 004	876,0	1 716 000	4 632 876	370,4	6 372 549
1998	7 808 940	9 752 697	879,5	1 753 900	4 601 349	381,2	6 055 040
1999	5 203 000	7 487 285	736,0	1 471 000	4 758 211	309,1	3 732 000
2000	7 636 000	10 428 153	764,3	1 711 000	5 284 336	323,8	5 925 000
2001	8 932 012	11 618 969	717,5	1 738 000	4 856 143	357,9	6 352 000

Kaynak:www.turizm.gov.tr

Tablo13 : Türkiye'nin Dış Turizm Gelirleri Bakımından Dünya Turizmindeki Payı(Milyon TL)

Yıllar	Dünya Dış Turizm Gelirleri	Türkiye'nin Dış Turizm Gelirleri	Türkiye'nin Payı
1963	8,887	7,7	0,09
1964	10,073	8,3	0,08
1965	11,604	13,8	0,12
1966	13,340	12,1	0,09
1967	14,458	13,2	0,09
1968	14,990	24,1	0,16
1969	16,800	36,6	0,22
1970	17,900	51,6	0,29
1971	20,850	62,9	0,30
1972	24,621	103,7	0,42
1973	31,054	171,5	0,55
1974	33,822	193,7	0,57
1975	40,702	200,9	0,49
1976	44,436	180,5	0,41
1977	55,631	204,9	0,37
1978	68,837	230,4	0,33
1979	83,332	280,7	0,34
1980	102,363	326,7	0,32
1981	104,296	381,3	0,37
1982	98,616	370,3	0,38
1983	98,475	411,1	0,42
1984	102,521	840,0	0,82
1985	108,091	1,482,0	1,37
1986	130,109	1,215,0	0,93
1987	158,714	1,721,1	1,08
1988	195,000	2,355,3	1,20
1989	221,000	2,556,5	1,15
1990	269,000	3,225,0	1,19
1991	277,000	2,654,0	0,09
1992	314,000	3,639,0	1,15
1993	321,000	3,959,0	1,23
1994	353,000	4,321,0	1,22
1995	406,200	4,959,0	1,22
1996	434,000	5,962,1	1,37
1997	443,000	8,088,5	1,82
1998	442,400	7,808,9	1,76
1999	455,100	5,203,0	1,14
2000	477,300	7,636,0	1,59

Kaynak : WTO, 1989:1; Turizm Bakanlığı, 1988:79

Planlı dönemde Türkiye'nin dış turizm gelirleri açısından dünya turizmi içindeki yeri tablo 13 'de verilmiştir. 1963'te Türkiye'nin payı % 0,09 iken sonraki yıllarda artmaya başlamış ve 2000'li yıllarda Türkiye dünya turizm gelirinin yaklaşık % 1,6'larını almaya başlamıştır.

2.1.Dış Turizm Gelirlerinin G.S.M.H İçerisindeki Payı

Dış turizm gelirlerinin gayri safi milli hasıla içerisindeki payı da turizmin Türk ekonomisindeki yerini incelerken üzerinde durulması gereken konulardan biridir. 1963 yılında turizm gelirlerinin G.S.M.H. içerisinde ki payı % 0,1 iken bu oran 1970'de 0,5'e, 1980'de 0,6'ya, 1990'da 2,1'e ve 2001 yılında da 6,0'a yükselmiştir (tablo 14). İç turizm dolayısıyla ortaya çıkan turistik harcamalarda dikkate alındığında bu oranın daha yüksek olacağı açıktır. Ayrıca turistik çarpan etkisinin de dikkate alındığı ekonomik yapıda turizmin milli gelir içindeki payı da oldukça yüksek bir orana çıkmış olacaktır.

Benzer şekilde değerlendirilmesi gereken bir diğer konuda turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine ve turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranıdır. Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı tablo 15'de de görüldüğü üzere büyük bir artış göstermiştir ki bu durum sektör açısından oldukça ümit vericidir. 1963 yılında turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı % 2,1 iken bu oran 1970'de 8,8'e, 1980'de 11,2'ye, 1990'da 24,9'a ve 2001 yılında ise 28,8'e yükselmiştir.

Turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranının ise düzenli bir seyir izlediği söylenemez. 1963'te % 3,0 olan turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranı 1970'de 5,0'a çıkmış, 1980'de tekrar 1,5'e düşmüş, 1990'da 2,3'e ve 2001'de de 4,2'ye yükselmiştir.

Tablo14: DIŞ TURİZM GELİRLERİNİN GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA İÇİNDEKİ PAYI (CARİ ALICI FİYATLARI İLE) 1963-2001				
YILLAR	GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA		DIŞ TURİZM GELİRİ MİLYON\$	DIŞ TURİZM GELİRLERİNİN G.S.M.H. İÇİNDEKİ PAYI (%)
	MİLYON TL.	MİLYON\$		
1963	66 801,4	7 422,4	7,7	0,1
1964	71 312,8	7 923,6	8,3	0,1
1965	76 726,3	8 525,1	13,8	0,2
1966	91 419,0	10 157,7	12,1	0,1
1967	101 480,6	11 275,6	13,2	0,1
1968	163 892,7	12 499,3	24,1	0,2
1969	183 356,2	13 877,0	36,6	0,3
1970	207 814,8	9 951,3	51,6	0,5
1971	261 072,6	12 969,9	62,9	0,5
1972	314 139,6	17 200,7	103,7	0,6
1973	399 088,6	22 130,7	171,5	0,8
1974	537 677,6	30 507,0	193,7	0,6
1975	690 900,8	37 598,0	200,9	0,5
1976	868 065,8	41 283,5	180,5	0,4
1977	1 108 270,7	49 177,1	204,9	0,4
1978	1 645 968,5	53 690,7	230,4	0,4
1979	2 876 522,9	52 962,2	280,7	0,5
1980	5 303 010,2	57 198,3	326,7	0,6
1981	8 022 745,3	46 087,2	381,3	0,8
1982	10 611 859,2	52 853,0	370,3	0,7
1983	13 933 008,1	50 153,5	411,1	0,8
1984	22 167 739,9	48 986,5	840,0	1,7
1985	35 350 318,4	52 597,6	1 482,0	2,8
1986	51 184 759,3	75 173,0	1 215,0	1,6
1987	75 019 388,1	85 979,0	1 721,1	2,0
1988	129 175 103,7	90 460,0	2 355,3	2,6
1989	230 369 937,1	107 544,0	2 556,5	2,4
1990	397 177 547,4	150 758,0	3 225,0	2,1
1991	634 392 841,0	150 168,0	2 654,0	1,8
1992	1 103 604 909,0	158 122,0	3 639,0	2,3
1993	1 997 322 597,4	178 715,0	3 959,0	2,2
1994	3 887 902 917,0	132 302,0	4 321,0	3,3
1995	7 854 887 167,0	170 081,0	4 957,0	2,9
1996	14 978 067 283,0	183 601,0	5 962,1	3,2
1997	29 393 262 147,0	192 383,0	8 088,5	4,2
1998	53 518 331 580,0	206 552,0	7 808,9	3,8
1999	78 282 966 809,0	185 267,0	5 203,0	2,8
2000	125 970 544 468,0	201 217,0	7 636,0	3,8
2001	179 480 078 000,0	148 166,0	8 932,0	6,0

Kaynak: www.turizm.gov.tr

Tablo 15: TURİZM GELİRLERİNİN İHRACAT GELİRLERİ VE TURİZM GİDERLERİNİN İTHALAT GİDERLERİNE ORANI (1963 - 2001)						
YILLAR	İHRACAT (*)	TURİZM GELİRLERİ	TURİZM GELİRLERİNİN İHRACAT GELİRLERİNE ORANI (%)	İTHALAT (*)	TURİZM GİDERLERİ	(1 000 000 \$) TURİZM GİDERLERİNİN İTHALAT GİDERLERİNE ORANI (%)
1963	368,0	7,7	2,1	688,0	20,5	3,0
1964	411,0	8,3	2,0	537,0	21,8	4,1
1965	464,0	13,8	3,0	572,0	24,3	4,2
1966	490,0	12,1	2,5	718,0	26,3	3,7
1967	523,0	13,2	2,5	685,0	26,8	3,9
1968	496,0	24,1	4,9	764,0	33,4	4,4
1969	537,0	36,6	6,8	801,0	42,2	5,3
1970	588,0	51,6	8,8	948,0	47,7	5,0
1971	677,0	62,9	9,3	1 171,0	42,2	3,6
1972	835,0	103,7	12,4	1 563,0	59,3	3,8
1973	1 317,1	171,5	13,0	2 086,0	93,0	4,5
1974	1 532,2	193,7	12,6	3 777,6	151,8	4,0
1975	1 401,1	200,9	14,3	4 738,7	155,0	3,3
1976	1 960,0	180,5	9,2	5 128,0	207,9	4,1
1977	1 753,0	204,9	11,7	5 796,3	268,5	4,6
1978	2 288,0	230,4	10,1	4 599,0	102,5	2,2
1979	2 261,2	280,7	12,4	5 069,4	95,1	1,9
1980	2 910,1	326,7	11,2	7 909,4	114,7	1,5
1981	4 702,9	381,3	8,1	8 933,4	103,3	1,2
1982	5 746,0	370,3	6,4	8 842,7	108,9	1,2
1983	5 727,8	411,1	7,2	9 235,0	127,3	1,4
1984	7 133,6	840,0	11,8	10 756,9	276,8	2,6
1985	7 958,0	1 482,0	18,6	11 343,4	323,6	2,9
1986	7 456,7	1 215,0	16,3	11 104,8	313,6	2,8
1987	10 190,0	1 721,1	16,9	14 158,0	447,7	3,2
1988	11 662,1	2 355,3	20,2	14 335,0	358,0	2,5
1989	11 625,0	2 556,5	22,0	15 792,0	565,0	3,6
1990	12 960,0	3 225,0	24,9	22 302,0	520,0	2,3
1991	13 593,0	2 654,0	19,5	21 047,0	592,0	2,8
1992	14 715,0	3 639,0	24,7	22 871,0	776,0	3,4
1993	15 345,0	3 959,0	25,8	29 428,0	934,0	3,2
1994	18 106,0	4 321,0	23,9	23 270,0	866,0	3,7
1995	21 636,0	4 957,0	22,9	35 709,0	912,0	2,6
1996	23 225,0	5 962,1	25,7	43 627,0	1 265,0	2,9
1997	26 261,0	8 088,5	30,8	48 559,0	1 716,0	3,5
1998	26 974,0	7 808,9	28,9	45 921,4	1 753,9	3,8
1999	26 587,2	5 203,0	19,6	40 686,7	1 471,0	3,6
2000	27 324,4	7 636,0	27,9	54 502,8	1 711,0	3,1
2001	31 000,0	8 932,0	28,8	41 500,0	1 738,0	4,2

Kaynak : www.turizm.gov.tr

(*) : T.C. BAŞBAKANLIK, DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

3.Türkiye Turizminde İstihdam

Turizmin ülke ekonomisi açısından bir diğer önemli etkisi istihdam konusunda ortaya çıkmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğunda temel amaç, sanayileşerek kalkınmalarını gerçekleştirmektir. Ancak özellikle son yıllarda dikkati çeken en temel sorunlardan biri de sanayileşmenin, gelişmekte olan ülkelerde birçok durumda istihdam sorununu çözmeye yeterli olmayışıdır.

Yeni istihdam imkanları oluşturmak sanıldığı kadar kolay olmamakta, özellikle giderek işgücünden daha çok tasarruf eden sermaye yoğun teknolojinin kullanılmasında yaygınlaşma eğilimi görülmesi, bunların insanın kol gücünü ikame etmesi, diğer taraftan, bilgisayar gibi insanın beyin gücüne yardımcı araçların üretilip kullanılması da Türkiye’ de birçok sahada olumlu sonuçlara yol açmakta, ancak, istihdam konusunda yeni sorunlar oluşturabilmektedir. Teknolojideki gelişme ve değişimler işgücüne olan talebi azaltacağından, tedbirlerin bugünden düşünülmesi mecburiyeti kendini göstermektedir. Konu işsizliği önleme şeklindeki yaklaşımla ele alındığı takdirde, Türkiye’de yeni istihdam sahalarının açılmasında büyük ölçüde emek-yoğun teknolojiye dayalı olan turizm, önemli bir istihdam olanağı meydana getirecektir.

Turizm sektörünün emek yoğun olması sebebiyle istihdam açısından büyük fırsatlar sunması literatürde yoğun olarak işlenen bir konudur. Ancak özellikle Türkiye’de istatistiksel verilerin ancak son yıllarda tatmin edici bir düzeye gelmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Turizm sektörünün yapısından dolayı istihdamın genellikle mevsimlik olması da istatistiki verilerin toplanmasını güçleştirmektedir. Bu sebeplerden dolayı istihdam ile ilgili veriler ancak son yılları içermektedir. 1980-1988 yılları arasında teşvik belgesi verilen projelerin istihdam kapasiteleri tablo16’da verilmiştir.

Turizm sektöründe teşvik belgesi verilen projelerin istihdam olanakları açısından önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İlerleyen yıllarla birlikte turizmin hem yatırım tutarı hem de istihdam kapasitesi artmıştır. Özellikle 1987yılında turizmin istihdam oranı % 13,66’ya kadar yükselmiştir.

Tablo16: Turizm Sektöründe Teşvik Belgesi Verilen Projelerin Teşvik Edilen Toplam Projeler İçindeki Yeri Ve İstihdam Kapasiteleri(1980-1988)(Cari Fiyatlarla Milyon TL.)

Yıllar	Belge Sayısı			Yatırım Tutarı			İstihdam Kapasitesi		
	Turizm	Toplam	Turizmin Payı	Turizm	Toplam	Turizmin Payı	Turizm	Toplam	Turizmin Payı
1980	-	573	-	2,582	207,026	1,24	752	69,820	1,07
1981	16	3264	0,49	3,571	1,046,024	0,34	1,260	129,042	0,97
1982	17	1469	1,15	8,659	513,298	1,68	1,428	65,570	2,17
1983	57	1031	5,52	25,413	571,216	4,44	3,684	51,738	7,12
1984	61	1176	5,18	85,334	1,105,224	7,72	4,222	58,897	7,16
1985	91	1821	4,99	122,477	3,531,418	3,46	7,883	106,604	7,39
1986	193	2459	7,84	307,561	5,129,453	5,99	13,310	157,309	8,34
1987	294	2810	10,46	830,026	6,830,377	12,15	22,061	161,400	13,66
1988	468	2742	17,06	1,956,702	11,653,387	16,79	27,597	268,297	10,28

Kaynak:DPT, Teşvik Uygulama Başkanlığı Faaliyet Raporlarından(1983-1988) faydalanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 17 konaklama sektöründe 1992-1997 yılları arasında istihdamla ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Sektörde en büyük istihdam olanağını oteller ve tatil köylerinin sağladığı görülmektedir.

Tablo 17:Konaklama Sektöründe İstihdam

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Lokantalı Oteller	43,687	48,882	52,147	53,306	56,586	91,167
Lokantalı Moteller	1,745	2,416	2,019	1,985	2,117	2,309
Apart Otel	457	754	1,191	1,072	1,426	1,350
Pansiyonlar	3,688	3,166	4,789	4,445	5,284	5,778
Kampingler	204	286	272	223	262	327
Tatil Köyleri	5,122	6,703	7,389	9,860	11,818	15,468
Dağ Evleri	-	128	140	150	108	161
Lokantasız Oteller	12,744	16,932	15,592	17,882	18,597	22,861
Lokantasız Moteller	235	597	632	706	706	698
Toplam	67,882	79,864	84,171	89,629	96,904	140,119

Kaynak:die.gov.tr

Tablo 18 restoran, bar ve lokanta sektöründe istihdam ile ilgili bilgi vermektedir. Tabloya göre meyhaneler dışındaki hemen tüm işletmelerde 1992'den 1997'ye kadar geçen süre içinde istihdam oranının ikiye katlandığı görülmektedir.

Tablo 18 :Restoran, Lokanta ve Bar Sektöründe İstihdam

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
İçkili ve içkisiz lokantalar	92,637	93,559	95,620	10,490	103,169	169,169
Köfteci ve kebabçılar	25,158	29,088	33,553	35,883	36,738	43,745
Pizzacı ve hamburgerciler	3,250	7,529	5,500	6,130	6,119	6,197
Meyhane ve birahaneler	7,188	8,091	9,245	7,445	7,800	8,448
Barlar	1,482	1,656	1,821	2,696	3,571	3,670
Gece klübü ve tavernalar	1,727	2,054	2,044	2,365	2,247	2,079
Çay bahçeleri	2,284	2,257	2,809	4,844	6,244	6,929
Toplam	133,726	144,234	150,592	69,853	165,888	240,237

Kaynak:die.gov.tr

Ulaştırma ve seyahat acenteleri sektöründe istihdam edilen kişi sayısı ile ilgili bilgi tablo 19’da sunulmuştur. Buna göre en yüksek istihdam 392,985 kişi ile tarifesiz karayolu taşımacılığındadır. Seyahat acentalarında 21,151 kişi istihdam edilirken toplam sayı 631,096’ya ulaşmaktadır.

Tablo 19 : Ulaştırma Ve Seyahat Acenteleri Sektöründe İstihdam

	1993	1994	1995	1996	1997
Tarifeli Karayolu Taşımacılığı	141,546	132,003	150,272	149,623	164,711
Tarifesiz Karayolu Taşımacılığı	308,731	355,189	363,444	363,506	392,985
Deniz Ve Kıyı Taşımacılığı	24,996	30,557	29,693	29,896	28,259
Tarifeli Havayolu Taşımacılığı	11,495	11,122	12,293	12,840	12,849
Tarifesiz Havayolu Taşımacılığı	352	456	686	1,403	2,172
Destekleyici Ulaştırma Faaliyetleri	4,183	2,988	3,770	5,200	4,868
Seyahat Acenteleri Ve Tur İşletmecileri	-	16,096	14,307	17,903	21,151
Diğer Ulaştırma Acenteleri	3,797	3,599	4,001	3,697	4,101
Toplam	495,100	552,010	578,466	581,068	631,096

Kaynak:die.gov.tr

4.Türkiye’nin Turizm Arzı Ve Dünya Turizmindeki Yeri

Türkiye hem doğal arz kaynakları hem de alt ve üst yapı olanakları açısından turizm sektöründe yeterince zengin bir ülkedir. 1984 ve sonrası yıllarda verilen büyük miktarda ki teşvik ve kredilerle tesis,yatak kapasitesi ve diğer alt ve üst yapı olanaklarını büyük oranda artırmıştır. 1966 yılında 16151 işletme belgeli, 23807 tana de yatırım belgeli yatak kapasitesine sahipken 2002 yılında bu rakam işletme belgeliler için 396148’e ve yatırım belgeli olanlar için ise 222876’ya ulaşmıştır(tablo 20). Ancak yalnızca yatak kapasitesinin artması istenen hedeflere ulaşmak için yeterli olmayacaktır. Destinasyonun doğal yapısını bozmayan ve çevreye uyumlu tesisler yapılarak hem sürdürülebilir turizm ilkelerine dikkat edilmeli hem de bu tesislerin doluluk oranlarını yükseltecek pazarlama stratejileri belirlenmelidir. Turizmin çeşitlendirilmesi

ve mevsimlere yayılması bu açıdan oldukça önemlidir. Bu yapılamadığı sürece turizm tesisleri yılın yalnızca birkaç ayı yoğun çalışmakta diğer dönemlerdeyse atıl kalmaktadırlar. Bu durumda yıl bazında incelendiğinde doluluk oranlarının büyük oranda düştüğü gözlenmektedir.

Tablo 20:Türkiye'nin Konaklama Tesisleri Ve Yatak Sayısı

Turizm İşletme Belgeli Tesisler				Turizm Yatırım Belgeli Tesisler		
Yıllar	Tesis	Oda	Yatak	Tesis	Oda	Yatak
1966	165	*	16151	291	*	23807
1967	196	*	18158	371	*	29859
1968	225	*	21643	350	*	26803
1969	249	*	24907	340	*	29048
1970	292	*	28354	301	*	25872
1971	337	*	32114	259	*	25619
1972	363	*	34628	157	*	19874
1973	388	*	38528	180	*	24605
1974	400	*	40895	185	*	25739
1975	421	23860	44957	202	12846	25956
1976	439	24983	47307	227	12802	26068
1977	446	26496	50379	261	14359	28230
1978	473	27233	52385	261	13127	26190
1979	494	28013	53956	265	12803	25727
1980	511	28992	56044	267	13019	26288
1981	529	30050	58242	278	15159	30291
1982	569	32011	62372	339	18172	36332
1983	611	33694	65934	376	21410	43425
1984	642	34666	68266	412	26372	53615
1985	689	41351	85995	501	34251	71521
1986	731	44342	92129	638	48615	101383
1987	834	51040	106214	892	73537	153786
1988	957	58914	122306	1268	105736	218445
1989	1102	70603	140086	1662	139497	288896
1990	1260	83953	173227	1921	156702	325515
1991	1404	97260	200678	1987	158372	331711
1992	1498	105476	219940	1938	148017	309139
1993	1581	113995	235238	1788	132395	276037
1994	1729	128065	265136	1578	114913	240392
1995	1793	135436	286463	1334	96517	202483
1996	1866	145943	301524	1309	96592	202631
1997	1933	151055	313298	1402	110866	236632
1998	1954	151397	314215	1365	116286	249125
1999	1907	153749	319313	1311	114840	245543
2000	1300	113452	243794	1824	156367	325168
2001	1240	107262	230248	1980	175499	364779
2002	2124	190327	396148	1138	102972	222876

Kaynak : tursab.org.tr

Tablo 21: Türkiye'ye Gelen Yabancılar Bakımından Türkiye'nin Dünya Turizmindeki Payı(Bin Kişi)

Yıllar	Dünya Turizm Hark. Katılan Turist Sayısı	Türkiye'ye Gelen Yabancı Sayısı	Türkiye'nin Payı
1963	89,999	198,8	0,22
1964	104,506	229,3	0,22
1965	112,729	361,8	0,32
1966	119,797	440,5	0,37
1967	129,529	574,1	0,44
1968	130,899	603,0	0,46
1969	143,140	694,2	0,50
1970	159,690	724,8	0,45
1971	172,239	926,0	0,54
1972	181,851	1,035,0	0,57
1973	190,622	1,341,5	0,70
1974	197,117	1,110,3	0,56
1975	214,357	1,540,0	0,72
1976	220,719	1,675,8	0,76
1977	239,122	1,661,4	0,69
1978	257,366	1,644,2	0,64
1979	273,990	1,523,7	0,56
1980	284,841	1,288,1	0,45
1981	288,849	1,405,3	0,49
1982	286,780	1,391,7	0,49
1983	284,433	1,625,1	0,57
1984	311,167	2,117,1	0,68
1985	325,725	2,614,9	0,80
1986	332,924	2,391,1	0,72
1987	358,659	2,855,5	0,80
1988	390,000	4,172,7	1,07
1989	426,000	4,459,0	1,04
1990	458,000	5,389,0	1,17
1991	463,000	5,517,9	1,2
1992	502,000	7,076,1	1,4
1993	518,000	6,500,6	1,3
1994	550,000	6,670,6	1,2
1995	550,300	7,726,9	1,4
1996	595,000	8,614,1	1,4
1997	613,000	9,689,0	1,6
1998	626,700	9,752,7	1,6
1999	650,200	7,487,3	1,2
2000	697,600	10,428,2	1,5
2001	-	11,618,900	-

Kaynak : WTO,1989:1; T.C. Turizm Bakanlığı,1988:79;Yağcı,2003:219

Tablo 22 : En Çok Turist Çeken Ülkeler (milyon kişi)

Ülkeler	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Fransa	52,5	60,1	62,4	66,8	70	71,4	75,5
ABD	39,4	43,3	46,3	48,9	46,3	46,9	50,9
İspanya	34,1	39,3	40,5	43,4	47,7	51,9	48,2
İtalya	26,7	31	32,8	34	34,8	35,8	41,2
Çin	10,5	23,3	22,7	23,7	25	27	31,2
İngiltere	18	24	25,2	26	25,7	25,7	24,9
Rus. Fed.	*	9,2	14,5	10,5	15,8	16,4	21,2
Meksika	17,2	20	21,4	22,7	19,8	20,2	20,6
Kanada	15,2	16,8	17,3	17,5	18,8	19,5	20,4
Almanya	17	14,8	15,2	15,8	16,5	17	19
Polonya	3,4	19,2	19,4	19,5	11,9	11,6	18
Avusturya	19	17,1	17	16,5	17,3	17,6	18
Macaristan	20,5	20	20,7	19,4	15	12,9	15,6
HongKong	6,5	10,2	11,7	10,5	9,5	10,4	13,1
Yunanistan	8,8	10,1	9,2	10,1	10,9	11,4	12,5
Portekiz	8	9,7	9,7	10,1	11,2	11,6	12
İsviçre	13,2	11,5	10,6	11	10,9	10,8	11,4
Hollanda	*	6,5	6,5	7,8	9,3	9,8	10,2
Malezya	7,4	7,4	7,7	7,2	5,5	6	10
Türkiye	5,3	6,6	8,6	9,7	9,7	7,5	9,6

Kaynak: .world-tourism.org

En çok turist çeken ülkeler sıralamasında Fransa, ABD,İspanya ve İtalya'nın hep ilk sıralarda olduğu görülmektedir. Türkiye ile karşılaştırma yapılması açısından en uygun olan ülke aynı çanakta olması sebebiyle İspanya'dır ve İspanya Türkiye'ye göre yaşam seyri açısından daha eski bir destinasyon olmasına karşılık yaklaşık beş kat fazla turist çekmektedir. Yunanistan ise nerdeyse nüfusundan fazla turist ağırlar duruma gelmiştir ki mutfakları da dahil olmak üzere Türkiye'ye benzeyen bir çok kültürel öğeyle başarmaktadır bu işi. Dolayısıyla Türk turizminin yeterli arz kaynaklarının da ötesinde bir pazarlanamama sorunu olduğu burada da ortaya çıkmaktadır.

Tablo 23 turizmde en çok kazanan ülkelerle ilgili olarak 1990 yılından günümüze kadar ayrıntılı bilgi vermektedir. En çok turist çeken ülkeler sıralamasında olduğu gibi ABD, İspanya ve Fransa burada da ilk sıralardadır. 2000 yılında ABD 85.5, İspanya 32.4 ve Fransa 31.5 milyar dolar dış turizm geliri elde etmiştir. Türkiye ise 7.6 milyar dolarla listenin ancak sonlarında yer alabilmektedir.

Tablo 23: Turizmde En Çok Kazanan Ülkeler

	Milyar dolar						
Ülkeler	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ABD	43	61,1	64,4	75	71,2	73	85,2
İspanya	18,5	25,3	28,4	27,1	29,7	25,1	32,4
Fransa	20,1	27,5	28,2	27,9	29,9	24,6	31,5
Avustralya	20	27,4	27,3	30	29,8	31	27,4
İngiltere	14,9	19,1	20,4	20,5	20,9	20,9	19,3
Almanya	11,4	12,8	13,2	16,4	16,4	9,5	16,7
Çin	2,2	8,7	10,5	12	12,6	14	16,2
Avusturya	13,4	14,6	15,1	12,3	11,1	11,2	11,4
Kanada	6,3	8	8,7	8,9	9,3	10,2	10,8
Yunanistan	*	4,1	3,7	3,7	5,1	5,4	9,3
Avustralya	4	7,1	8,2	9,3	7,3	7,5	8,4
Meksika	5,4	6,1	6,8	7,5	7,8	7,8	8,3
Hongkong	5	9,6	11,2	*	7	7	7,9
Türkiye	2,7	4,9	5,9	7	7,1	5	7,6
Tayland	4,3	7,6	8,6	8,7	5,9	6,6	7,5

Kaynak : world-tourism.org

Sonuçlar

Cumhuriyet döneminde turizmle ilgili gelişmeler ve oluşturulan politikalar, ilk olarak 1923 yılında Reşit Saffet Atabinen ve arkadaşları tarafından kurulan ve daha sonra adı Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu olacak olan Türk Seyyahin Cemiyeti tarafından yönlendirilmiştir. Daha sonraları 1934 yılında devletin resmi kuruluşları içinde küçük bir büro olarak kurulmuş olan Türk Ofisi tarafından yönlendirilmeye başlanmış ve planlı döneme kadar kurulan değişik büro ve müdürlüklerce organize edilmiştir. Düzenli ve daha ciddi bir şekilde 1953 yılında çıkarılan 6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu ile Türkiye'nin turizm politikası çizilmeye başlanmıştır.

Planlı dönemle birlikte 1963 yılında 265 sayılı Kanunla Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kurulmuş ve turizm politikaları bu bakanlık tarafından (belli dönemlerde bakanlık adı ve yapısı değiştirilse bile) ve Kalkınma Planları çerçevesinde oluşturulmaya başlanmıştır.

1963 yılından bu tarafa yapılan yatırımlar, planlar, teşvikler ve krediler sonucunda Türkiye'nin turizm sektöründe çok yol aldığı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir ancak hala Türkiye hem gelen yabancı turist sayısı açısından hem de gelen turistlerin profilleri(egitim, kültür, gelir vb.) açısından istenen noktaya ulaşamamıştır. Bu durum aynı zamanda turizmin ekonomik etkilerinden yeterince faydalanamamayı da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar gelen yabancı turist sayısı rakamsal olarak artış gösterse de kişi başına harcama miktarı düşmekte böylece de dış turizm gelirleri büyük oranda artmamaktadır.

Turizm sektörünün kontrol altına alınamayan bir çok dış etkenden etkilenen politik ve siyasi istikrarsızlıklara son derece duyarlı bir sektör olması ülkenin jeopolitik konumu gereği Türk turizmcisinin ve politikacıların işini daha da güçleştirmektedir. Bu sebepten dolayı turizm planlamacılarının politikaları belirlerken daha dikkatli olması ve kriz ortamlarından en az etkilenmeyle çıkacak şekilde çalışmalarını yürütmeleri gerekmektedir. Ayrıca iç turizmin kriz ortamlarından çıkışta önemli bir destek olabileceği unutulmamalıdır.

Türkiye Akdeniz çanağındaki ülkeler arasında doğal arz kaynakları açısından en büyük potansiyele sahip ülkelerden biridir. Bu zenginlik doğru plan ve programlamayla birleştirildiğinde daha çok turist ve daha yüksek dış turizm gelirine ulaşmak çok daha kolay olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKOĞLU, Tunay (1969) Turizm Eğitimi Ve Öğretimi, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayını.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1976-1988), İcra Planı Uygulama Raporları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963-1988), İcra Planı.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1996), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995)
- Devlet Planlama Teşkilatı (1983-1988), Teşvik Uygulama Başkanlığı Faaliyet Raporları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1983), 6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye de Yabancı Sermaye.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1987), Yabancı Sermaye Raporu (1983-1986), Nisan, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1989), 1989 Yılı Programı, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1981), 1981 Yılı Programı, Ankara.
- ŞAHİN, Adem (1990), İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara
- T.C. Merkez Bankası Yıllık Faaliyet Raporları (1969-1988)
- T.C. Turizm Bankası A.Ş. (1982), 21. Hesap Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- T.C. Turizm Bankası A.Ş. (1988), 1987 Faaliyet Raporu, Ankara.
- Türkiye Odalar Borsalar Birliği (1977), İktisadi Rapor (1977), Ankara.
- Türkiye Odalar Borsalar Birliği (1972), İktisadi Rapor (1972), Ankara.
- ÜNLÜÖNEN, Kurban (1990), Turizmin İktisadi Kalkınmaya Etkileri ve Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Turizm Politikaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- World Tourism Organization (1989), Yearbook of Tourism Statistics, Vol.1.
- World Tourism Organization (1999), Tourism Highligts.
- www.die.gov.tr

www.world-tourism.org

www.turizm.gov.tr

www.türsab.org.tr

YAŞA, Memduh ve diğ.(1980), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, İstanbul : Akbank Kültür Yayını.

YAĞCI, Özcan (2003), Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık, Ankara.